

Väzenský systém a výkon trestu odňatia slobody a väzby v Ruskej federácii**Prison system and performance of custody and imprisonment in
Russian Federation****JUDr. Peter Šutera, LL.M****Paneurópska vysoká škola, Fakulta práva
Ústav verejného práva, interný doktorand****Anotácia**

Trestné právo Ruskej federácie, hoci je vo viacerých aspektoch podobné tomu Slovenskému (z dôvodu medzinárodných štandardov, ale aj historických súvislostí), určitú špecifickú odlišnosť možno pozorovať najmä pokiaľ ide o jeho systém, ako aj pri výkone väzby a trestu odňatia slobody, predovšetkým pokiaľ ide o zariadenia, v ktorých sa tieto represívne opatrenia vykonávajú. Cieľom článku je priblížiť čitateľovi trestné právo a výkon väzby a trestu odňatia slobody v Ruskej federácii s dôrazom na historickú podobnosť s výkonom trestnoprávných sankcií v Sovietskom zväze a reformy, ktorými Ruské väzenstvo prešlo ako aj na kritiku medzinárodného spoločenstva v oblasti ľudských práv.

Annotation

The criminal law of the Russian Federation, although it is similar in several aspects to Slovakia (due to international standards but also historical context), some specific differences can be observed especially in its system, as well as in the execution of custody and imprisonment, especially in about the facilities in which the repressive measures are carried out. The aim of the article is to bring the reader closer to criminal law and the execution of custody and imprisonment in the Russian Federation, emphasizing the historical similarity with the execution of criminal sanctions in the Soviet Union and there forms the Russian prison system has undergone, as well as criticism of the international human rights community.

Kľúčové slová

Trestné právo, väzba, trest, gulag, kolónia

Keywords

Criminal law, custody, punishment, gulag, colony

Úvod

26. decembra v roku 1991 bolo na základe deklarácie č. 142-H Najvyššieho Sovietskeho zväzu uznané rozpustenie tohto super štátu. Týmto rozpadom ZSSR vznikla Ruská federácia ako hlavný nástupnícky štát daného útvaru, ktorý zároveň prevzal jeho miesto v Bezpečnostnej rade OSN ako jedného zo stálych členov. Rovnako ako ostatné post sovietske republiky, aj Ruskú federáciu sužovali po rozpade ZSSR viaceré ekonomické aj sociálne problémy. Tu sa žiada spomenúť, že ide o prakticky identické problémy, aké sa vyskytovali v Československu a následne v deväťdesiatych rokoch v

novovzniknutej Slovenskej republike, teda enormný nárast kriminality, nepriaznivá hospodárska situácia a chaos. Ruský právny systém od tých čias prešiel viacerými novelizáciami, aby reflektoval spoločenské zmeny, ktoré rozpadom ZSSR v Rusku nastali, ale zároveň aj reagoval na požiadavky OSN a Rady Európy, ktorých je Rusko členským štátom. Zaujímavosťou však je, že hoci Rusko pristúpilo k „demokratizácii“ ako aj k Dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd Rady Európy, v jeho trestnoprávných normách ako aj väzenskom systéme môžeme stále pozorovať prvky totalitného zriadenia bývalého Sovietskeho zväzu, najmä pokiaľ ide o spôsoby výkonu trestu odňatia slobody ako hlavného trestu postihujúceho osobnú slobodu.

Všeobecne o trestnom práve Ruskej federácie

Ústava Ruskej federácie (rusky: „Конституция Российской Федерации“ (принята всенародным голосованием 12.12.1993) predstavuje základný prameň trestného práva, rovnako ako vo väčšine krajín s písanou Ústavou. Podstatnými sú predovšetkým čl. 2 URf, ktorý stanovuje, že „Človek, jeho (jej) práva a slobody sú najvyššou hodnotou. Uznávanie, dodržiavanie a ochrana práv a slobôd človeka a občana sú povinnosťou štátu.“ Ďalej je to Hlava II. v ktorej sú zakotvené práva a slobody človeka a občana a Hlava VII súdna moc a prokuratúra.

Z hľadiska právnej teórie sa trestné právo RF delí na trestné právo hmotné, trestné právo procesné a trestné právo výkonné. Trestné právo hmotné je obsiahnuté v Trestnom zákone RF^[1], ktorý sa rovnako ako Trestný zákon SR^[2] delí na všeobecnú časť ktorá stanovuje základné zásady trestného práva hmotného, základy trestnej zodpovednosti, okolnosti vylučujúce protiprávnosť činu atď. a osobitnú časť, ktorá stanovuje skutkové podstaty jednotlivých trestných činov, ako aj druhy trestov, ktoré môžu byť páchatelovi za tieto činy súdom uložené.

Trestné právo procesné je obsiahnuté predovšetkým v Zákone o trestnom procese^[3], ďalej v Zákone o súdnom systéme Ruskej federácie z roku 1981 (Закон РСФСР О судостроительстве РСФСР, 1981 г.), Zákone o prokuratúre Ruskej federácie z roku 1992 (ФЗ РФ О прокуратуре Российской Федерации, 1992 г.), Zákone o milícii z roku 1991 (Закон РФ О милиции, 1991 г.), Zákone o zadržiavaní osôb podozrivých alebo obvinených zo spáchania trestných činov z roku 1995 (ФЗ О содержании под стражей подозреваемых и обвиняемых в совершении преступлений 1995 г.) a podobne. Normy trestného práva procesného a trestného práva výkonného nesmú byť v rozpore s normami Trestného zákona RF a ich hlavným cieľom je podporovať a zabezpečiť implementáciu noriem trestného práva hmotného. Trestný zákon RF je niečo ako *lex generalis* v ruskej trestnoprávnej legislatíve vo vzťahu k iným trestnoprávnym predpisom, neplatí tu však zásada, že *lex specialis derogat legi generali*, ale naopak, žiadna iná trestnoprávna norma nesmie byť v rozpore s Trestným zákonom RF (hoci postupom väčšieho vplyvu medzinárodného práva sa aj toto pravidlo oslabuje).

Súdna moc v Ruskej federácii

Základným prameňom súdnej moci v Ruskej federácii je Ústava RF (Hlava VII) a Zákon o súdnom systéme Ruskej federácie z roku 1981 (Закон РСФСР О судостроительстве РСФСР, 1981 г.). V článku 4. spomínaného zákona stojí, že, spravodlivosť v Ruskej federácii vykonávajú iba sudy zriadené v súlade s ústavou Ruskej federácie a týmto spolkovým ústavným zákonom.“ Súdny systém tvoria federálne sudy a sudy všeobecnej jurisdikcie a rozhodcovské sudy. Federálnymi súdmi sú Ústavný súd RF (každý subjekt

federácie má ďalej svoj ústavný súd) a Najvyšší súd RF. Prvoinštančné súdy sú magistrátne (okresné súdy), ktoré v rámci svojich právomocí prejednávajú občianske, správne a trestné veci ako súdy prvého stupňa. Rozdielom v trestných veciach oproti SR kde koná súd *ex offio* (na základe podania trestného oznámenia, obžaloby), v Ruskej federácii je možné v trestnej veci podať tzv. súkromnú obžalobu v trestnej veci^[4]. Trestné konanie je prakticky totožné s právnou úpravou SR, sú v zásade dvojinštančné, posledná inštancia je Najvyšší súd RF. Najvyšší súd RF je najvyšším súdnym orgánom v občianskych, trestných, administratívnych a arbitrážnych konaniach, zároveň uskutočňuje procesnú kontrolu činnosti všetkých súdov nižšej inštancie. Okrem vyššie uvedených prípadov je v Ruskej federácii takisto možnosť obrátiť sa na Európsky súd pre ľudské práva.

Zaistenie osôb pre účely trestného konania

Právna úprava zaistenia osôb v trestnom konaní je v RF značne odlišná od tej v SR, rovnako aj chápanie týchto inštitútov je v našich krajinách rozdielne. Podľa Trestného poriadku SR ide o predvolanie, predvedenie, zadržanie, obmedzenie osobnej slobody osoby pristihnutej pri čine, príkaz na zatknutie, väzba. V právnom poriadku RF sa tieto procesné úkony označujú ako obmedzujúce opatrenia a ide predovšetkým o tieto druhy: povinnosť neopustiť bydlisko, domáca väzba, väzba, dohľad nad maloletým obvineným, dozor vojenskej jednotky. Kým podľa Trestného poriadku SR je väzbu možné nahradiť kauciou alebo zárukou, podľa Zákona o trestnom procese RF sú tieto dva inštitúty samostatné procesné úkony, ktoré neslúžia ako náhrada za väzbu. Výber konkrétneho opatrenia stanovuje buď vyšetrovateľ alebo sudca, pričom dôvody pre uloženie týchto sú podobné ako dôvody väzby podľa právneho poriadku SR. Zaujímavosťou je, že väzba ako procesný inštitút môže byť v trestnom konaní uplatnená voči podozrivému alebo obvinenému zo spáchania trestných činov, za ktoré trestný súd predpokladá trest vo forme pozbavenia slobody na obdobie dlhšie ako dva roky, ak nie je možné uplatniť iné, miernejšie opatrenie.^[5] Vo výnimočných prípadoch môže byť uplatnená aj bez vyššie uvedenej podmienky, ak podozrivý alebo obvinený nemá trvalé bydlisko na území Ruskej federácie, nie je možné zistiť jeho totožnosť, porušil iné vybrané obmedzujúce opatrenie, utiekol z orgánov predbežného vyšetrovania alebo zo súdu. O väzbe rozhoduje prvoinštančný súd (okresný alebo vojenský) za prítomnosti osoby, voči ktorej má byť uplatnená. Držanie vo väzbe počas vyšetrovania trestných činov nesmie presiahnuť dva mesiace^[6]. Lehotu môže súd predĺžiť iba ak nie je možné dokončiť predbežné vyšetrovanie v lehote do dvoch mesiacov a ak neexistujú dôvody na zmenu alebo zrušenie opatrenia obmedzenia. Lehotu vo väzbe na viac ako dvanásť mesiacov možno predĺžiť iba vo výnimočných prípadoch, pokiaľ ide o osoby obvinené zo spáchania obzvlášť závažných trestných činov. Väzba sa vykonáva v predsúdnych zariadeniach (ide o jeden zo štyroch typov väzníc v RF).

Trest odňatia slobody v Ruskej federácii

Ide o trest, ktorý spočíva v povinnej izolácii zločincov od spoločnosti v špecializovanej inštitúcii so špecifickým režimom výkonu trestu^[7]. Trest odňatia slobody na doživotie je samostatným druhom trestu. Trestný zákon stanovuje hranice na dobu určitú maximálne na 20 rokov, v prípade odsúdenia za zločin až 25 rokov a v prípade súhrnného trestu je maximálna dĺžka stanovená na 30 rokov. Trest odňatia slobody možno uložiť odsúdenému, ktorý spáchal trestný čin menšej závažnosti prvýkrát, len ak existujú priťažujúce okolnosti. Výnimkou sú trestné činy súvisiace s obchodom s drogami, ako aj

činy, za ktoré sa trest odňatia slobody ukladá ako jediná forma trestu. Výkon trestu odňatia slobody sa v Ruskej federácii realizuje v zariadeniach rôzneho druhu, ide o tieto zariadenia:

- a) kolónia (rusky: колония)
- b) vzdelávacia kolónia
- c) liečebný ústav
- d) nápravná kolónia (vo všeobecnom, prísnom alebo osobitnom režime)
- e) väzenie (väzenský ústav).

K jednotlivým druhom väzenských zariadení

Predsúdne zariadenia sú o zariadenia, v ktorých sa vykonáva väzba alebo iné obmedzujúce opatrenie v predsúdnom konaní. Celkovo ide o 211 zariadení na celú Ruskú federáciu, najznámejšie sú: Butyrka (Moskva), Matrosskaya Tishina (Moskva), Kresty (Saint Petersburg).

Kolónie sú najbežnejším druhom väzenských zariadení v Ruskej federácii a akousi kombináciou detencie a povinnej práce. Ich predchodcami boli pracovné tábory, známe ako gulagy^[8] (Glavnoje upravlenije lagerjami). Po skončení vlády Josifa Stalina nahradili kolónie gulagy ako post-stalinistický trestný výkonný systém. Sú zväčša samo organizované, pričom väzenská správa určuje „hlavného monitora“ s úlohou udržiavať poriadok a udržiavať kontakt s väzenskou správou. Podporujú ho rôzne väzenské výbory zodpovedné za zdravie a bezpečnosť, čistotu a úsporu energie a tiež psychologické poradenstvo. Oddelenia žien organizujú kultúrne a spoločenské aktivity vrátane každoročných sprievodov krásy. Vzdelávacie kolónie slúžia na izoláciu zločincov od spoločnosti v určitej malej komunite s cieľom dovzdelávania a prípravy na návrat do spoločenského a pracovného života. Nápravné kolónie sú najčastejšie využívaný druh zariadení, celkovo ich je 705. Trest sa tu vykonáva v troch režimoch: vo všeobecnom, prísnom alebo osobitnom režime. Väzni sa zúčastňujú na nútených prácach vo forme brigády pre kolóniu. Za nútené práce dostávajú väzni mzdu, z ktorej väčšia časť ide na réžiu kolónie.

Ďalším druhom zariadení na výkon trestu odňatia slobody sú väznice. Ich celkový počet je 8 na celú Ruskú federáciu. Delia sa na červené, ktoré spravujú väzenské úrady a čierne, ktoré si väzni spravujú sami. Najväčšou väzniciou v Rusku je Vladimírskaja centrálna väznica v meste Vladimír s kapacitou 1220 väzňov a zároveň maximálny stupeň stráženia, určená pre väzňov odsúdených na minimum 10 rokov odňatia slobody alebo na doživotie.

Správu väzenských zariadení vykonáva Federálna väzenská služba (Федеральная служба исполнения наказаний, ФСИН России), skratka FSIN. Ide o federálny orgán zodpovedný za bezpečnosť a údržbu väzníc a zariadení na výkon trestu v Rusku, založený v roku 2004 ako nástupca Hlavného riaditeľstva väzníc ktoré bolo prevedené na Ministerstvo spravodlivosti RF. Sídlo sa nachádza v okrese Yakimanka v Moskve. Riaditeľa vymenúva a odvoláva prezident Ruskej federácie na odporúčanie predsedu vlády. Riaditeľ je oprávnený mať šesť zástupcov, vrátane jedného prvého námestníka. Zástupcov riaditeľa vymenúva a odvoláva prezident Ruska.

Zo štatistických údajov FSIN-u a Ministerstva spravodlivosti Ruskej federácie vyplýva, že v marci 2019 bol celkový počet väzňov 558 778, pričom do tohto čísla sa započítavali aj osoby v predsúdnych

zariadeniach (vo väzbe). Toto číslo predstavuje 0,4% populácie a iba 8% väznených sú ženy, mladiství tvoria 0,2%. Miera uväznenia v roku 2018 bola 416 na 100 000 ľudí. Pozoruhodné je, že od roku 2000 do roku 2018 počet väzňov výrazne klesol o 458 228. Ruské väzenstvo a trestný systém prešli veľkou reformou najmä v uplynulých dvoch dekádach. V roku 2011 sa za predsedníctva Dimitrija Medvedeva uskutočnila reforma trestného práva, ktorá znížila minimálne trestné sadzby pre významný počet trestných činov na dva mesiace.

Ruský väzenský systém sa však stal terčom kritiky medzinárodného spoločenstva najmä po tom, ako v roku 2013 napísala aktivistka PussyRiot-Nadezhda Tolokonnikova^[9] verejný list, na základe ktorého sa medzinárodná pozornosť upriamila na väzenské podmienky v Rusku. Ilya Shablinsky, člen prezidentskej rady pre ľudské práva, ktorý vykonal audit vo vybraných kolóniách, poukázal na podmienky podobné „otrockej práci“. Audítori zistili, že väznené ženy pracujú 14 hodín denne s jedným dňom voľna mesačne. Organizácie na ochranu ľudských práv tiež kritizujú zlé podmienky v oblasti ľudských práv v ruských väzenských kolóniách a poukazujú aj na fakt, že mnoho väzňov nevidelo svoje rodiny po celé desaťročia.

Záver

Na základe vyššie uvedených skutočností možno konštatovať, že hoci sa v Ruskej federácii po formálnej stránke možno domáhať ochrany svojich základných ľudských práv a slobôd aj pred Európskym súdom pre ľudské práva, Ruská federácia *de facto* nie vždy akceptuje rozhodnutia tejto inštitúcie a ak s nimi nie je stotožnená často ich označuje ako „politicky motivované“ (napríklad ako v prípade Ilascu proti Moldavsku a Rusku).

Hoci je Ruská federácia signatárom Charty základných ľudských práv a slobôd Rady Európy, určitý nesúlad s týmto dokumentom možno pozorovať najmä pri ukladaní a výkone trestu povinnej práce v pracovných táboroch (kolóniách). Štandardom totiž je, že nikoho nemožno nútiť k povinnej práci (s výnimkou vojenskej alebo alternatívnej služby), a trest povinnej práce má slúžiť ako alternatívny trest, avšak uložiť ho môže súd páchatelovi trestného činu iba s jeho súhlasom.

Napríklad v Slovenskej republike trest povinnej práce môže súd uložiť so súhlasom páchatela vo výmere od 40 do 300 hodín, ak ho odsudzuje za prečin, za ktorý zákon umožňuje uložiť trest odňatia slobody, ktorého horná hranica sadzby trestu odňatia slobody nepresahuje päť rokov. Odsúdený trest povinnej práce vykonáva podľa Zákona o výkone trestu povinnej práce v obvode v obvode okresného súdu, v ktorom má bydlisko. So súhlasom odsúdeného môže byť trest vykonaný aj mimo obvodu tohto súdu (nie v pracovnom tábore, ako je tomu v RF).

V rámci trestu povinnej práce v SR je odsúdený povinný v rozsahu určenom súdom vykonať práce v prospech štátu, vyššieho územného celku, obce alebo inej právnickej osoby, ktorá sa zaoberá vzdelávaním, kultúrou, školstvom, ochranou ľudských práv, rozvojom vedy, rozvojom telesnej kultúry, ochranou pred požiarmi, ochranou zvierat, sociálnou pomocou, sociálnymi službami, zdravotnou starostlivosťou, ekologickou činnosťou, náboženskou činnosťou, humanitárnou činnosťou, charitatívnou činnosťou alebo inou verejnoprospešnou činnosťou, ktorá sa nevykonáva na účely dosiahnutia zisku. V Ruskej federácii sa z povinnej práce financuje chod pracovných táborov, časť zárobku si väzni môžu niekedy ponechať a zvyšok inkasuje štát. Čo sa samotnej náplni práce týka, ako

možno vidieť z ilustrácií vyššie, práce sú väčšinou na poliach alebo baniach, v prípade ženských trestancov ide o šijacie práce.

Otázkou však zostáva, ktorý zo systémov účinnejšie plní nápravnú a preventívnu funkciu trestného práva.

Použité informačné zdroje

Ústava Ruskej federácie (Конституция Российской Федерации“ (принята всенародным голосованием 12.12.1993)

Trestný zákon Ruskej federácie (Уголовный кодекс N. 63-ФЗ от 13 июня 1996)

Zákon o trestnom procese Ruskej federácie (Уголовно-процессуальный кодекс Российской Федерации“ от 18.12.2001 N 174-ФЗ))

Zákon o súdnom systéme Ruskej federácie z roku 1981 (Закон РСФСР О судоустройстве РСФСР, 1981 г.)

Zákon o statuse sudcov Ruskej federácie z roku 1992 (Закон РФ О статусе судей в Российской Федерации, 1992 г.)

Zákon č. 300/2005 Z. z. Trestný zákon v znení neskorších predpisov

Zákon č. 528/2005 Z. z. o výkone trestu povinnej práce a o doplnení zákona č. 5/2004 Z. z. o službách zamestnanosti a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov (zákon o výkone trestu povinnej práce)

<https://minjust.gov.ru/>

<http://government.ru/>

<https://fsin.gov.ru/eng/news/arhive.php?month=11&year=2019>

Poznámky pod čiarou

^[1] Trestný zákon Ruskej federácie (Уголовный кодекс N. 63-ФЗ от 13 июня 1996)

^[2] Zákon č. 300/2005 Z. z. Trestný zákon v znení neskorších predpisov

^[3] Zákon o trestnom procese Ruskej federácie (Уголовно-процессуальный кодекс Российской Федерации“ от 18.12.2001 N 174-ФЗ)

^[4] Jej zavedenie do právneho poriadku SR má vo svojom programe napríklad strana Sloboda a solidarita (SaS)

^[5] Článok 108 ods. 1 Zákona o trestnom procese RF,

^[6] Základná lehota väzby podľa Trestného poriadku SR je 7 mesiacov

^[7] Článok 43 ods. 1 Trestného zákona RF

^[8] Skratka počiatočných názvov sovietskej organizácie zodpovednej za správu (hlavných) pracovných trestaneckých táborov v ZSSR, ktorá existovala v rokoch 1930 – 1960; zároveň prenesené označenie pre zariadenia (tábory) a systém pod jej správou. Do táborov umiestňovali sovietskych i zahraničných zločincov. Je dôležité poznamenať, že to sovietski vyšetrovatelia a sovietska tajná polícia KGB určovala, kto je „zločincom“, tým pádom sa niektorým mohlo zdať, že sú odsúdení neprávom, aj keď zákonník ZSSR takýto postup umožňoval. Podľa svedectiev život v gulagoch nebol dobre zabezpečený. Väzni a odsúdenci v týchto táboroch boli nútení pracovať 10-12 hodín denne, pravidelná strava nebola zabezpečená a nemohli dbať ani o svoje telo, hygienu a zdravie. Dohromady tvorili asi 30 000 miest výkonu trestu, ktoré zabezpečovali prevýchovno-pracovné tábory (rus. Исправительно-трудовой лагерь, známe aj pod skratkou ITL).

^[9] Dňa 17. augusta 2012 bola odsúdená za „výtržníctvo motivované náboženskou nenávisťou“ v moskovskom Chráme Krista Spasiteľa a odsúdená na dva roky odňatia slobody. Trest si odpykala v jednej z nápravných kolónií.